

УДК 159.99

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-2-16-03>

«ПРИВ’ЯЗАНІСТЬ» ЯК НАУКОВОЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕРМІН ТА ОСОБИСТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА

С.М. Галушко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-257x>

galuskosn@gmail.com

Галушко С.М. “Прив’язаність” як науковий психологічний термін та особистісна характеристика. У статті розкривається значення «прив’язаності» як наукового психологічного терміну та особистісної характеристики, розкрито її зміст та склад. Проводиться порівняльний аналіз понять «прив’язаність», «залежність», «об’єкт прив’язаності» та «значущий інший». Розглянуто взаємозв’язок між позитивно сформованими ранніми стосунками дитини з матір’ю (або особою, яка її заміщує) та її подальшим успішним розвитком. В роботі зазначається, що прив’язаність хоча і найбільш виражена в ранньому віці, але впливає на якість побудови соціальних відносин протягом всього життя. Саме при переході від батьківського піклування до першого соціального інституту – шкільної освіти, складаються перші соціальні відносини дитини. Тобто образ матері (або особи, яка її заміщує), що інтеріоризується, створює внутрішній ресурс і додаткову стійкість у подальшій соціальній адаптації

Ключові слова: прив’язаність, об’єкт прив’язаності, емоційний зв’язок, залежність, значущий інший.

Galushko S.N. «Attachment» as a scientific psychological term and personal characteristics. The article reveals the meaning of the concept "attachment" as a scientific psychological term and a personal characteristic. An analysis of the findings of the studies and approaches to the study of attachment makes it possible to state that attachment is a phenomenon that potentially leads to children growing up with confident in itself, stable high self-esteem, rely on their own strength and show the trust in relationships with other people. The comparative analysis of the concepts of "attachment" and "dependence" allows assert that the need for closeness, security, comfort and care is a person's need for attachment, not a return to the infantile mode behavior of addiction. Preservation a lifelong attachment relationship and openly expressing a need for connection with another human, is more a sign of psychological health, than a manifestation of pathological dependence. A relationship of attachment forms a certain image and a willingness to respond emotionally and behaviorally primarily to the mother (or the person who replaces it), as at the first representative of socialization. The first 2-3 years of a baby's life are very important for developing a sense of attachment. This period is defined as critical in forming attachment. The degree of reliability of a child's attachment to a significant person influences the level of self-esteem, independence, self-confidence, ability to build close, emotional relations with other people. The relationship between positively formed early relationships of the child with the mother (or the person who replaces her) and the subsequent successful development of the child is considered. In the work notes, that attachment, although most pronounced at an early age, does affect the quality of lifelong social relationships. It is during the transition from parental care to the first social institute - school education, that the first social relations of the child are formed. That is, the image of the mother (or the person who replaces it), which is internalized, creates an internal resource and additional fortitude in the subsequent social adaptation.

Keywords: attachment, the object of attachment, emotional connection, dependency, significant, other.

Постановка проблеми. У сучасній науковій психології прив’язаність є ключовим поняттям, що описує ставлення дитини до близького дорослого (об’єкту прив’язаності), адже впливає на повноцінний розвиток дитини, є основою соціалізації, сприяє формуванню ідентичності особистості та показує стратегію поведінки дитини спочатку з близькими, а потім з оточенням [1, 2, 5, 8, 11, 15, 17, 18].

Першим вченим, який виявив, що для дитини життєво важлива прив’язаність до близької особи, яка за ним доглядає, став англійський психіатр і психоаналітик Джон Боулбі. У 1936 р. Боулбі став цікавитися порушеннями у дітей, що виховуються у дитячих будинках. Він виявив, що діти, без сімейно-родинного виховання часто страждають різними емоційними проблемами, включаючи

нездатність встановити близькі й тривалі стосунки з оточенням. Дана теорія набула широкого значення у закордонній науці та стала однією з основних теорій при вивченні поведінки немовлят та дітей дошкільного віку в області дитячого психічного здоров'я, лікування дітей, а також у суміжних областях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія прив'язаності Дж. Боулбі знайшла продовження у дослідженнях П. Криттенден. Якщо Боулбі більшою мірою розглядав прив'язаність як ставлення до себе і людей, які задовольняють потребу в захищеності та безпеці, то Криттенден розуміла прив'язаність як стратегію поведінки спочатку з близькими, а потім з оточенням. Її дослідження вивели дану теорію за межі дитячого віку і поширили на весь онтогенез розглядаючи фактичний зв'язок між якістю прив'язаності в ранньому віці й подальшими успіхами людини в спілкуванні, сімейному житті, професійними досягненнями, кар'єрою. [1, С. 105-116].

У вітчизняній психологічній науці теорія прив'язаності почала активно вивчатись з середини 90-х років переважно серед дітей від народження до 6 років (О.О. Смірнова, Н.М. Авдеева, Л.О. Ніколаєва та ін.). Досліджувались аспекти дитячо-батьківських стосунків як фактору розвитку дитини, емоційного зв'язку з матір'ю у житті дитини, залежності типу прив'язаності від взаємодії дорослого та дитини, значення материнської прив'язаності в житті дитини. [1, 4, 5, 8, 14, 15].

Сучасними дослідниками (Н.А. Хаймовська, Л.В. Петрановська та ін.) прив'язаність дитини до матері (або людини, яка її заміщує) розглядається як базове утворення першого року життя, що впливає на подальший психічний (емоційний, інтелектуальний), фізіологічний та соціальний розвиток дитини по закінченню першого року життя дитини, в її сприйнятті досить міцно засідає штамп щодо того, як функціонують стосунки між людьми. І це залежить від того, як ставляться до дитини її батьки або інші люди, які знаходяться поруч з моменту її появи на світ.

В даний час інтерес дослідників (К.Д. Гиббл, М.А. Василенко, Л.В. Жихарева) спрямований на збільшення і накопичення знань про феномен прив'язаності його вплив на процес ранньої соціалізації. Але, на наш погляд, залишається неохопленим питання впливу на адаптацію до школи дітей з різним типом прив'язаності в сімейно-родинних стосунках, у час коли кардинально змінюються умови соціалізації й відбувається фактично вперше, закладена віком, зміна вектору прив'язаності.

Оскільки теорія прив'язаності визначає соціально-емоційний розвиток, то вона має значення і для практичного застосування у галузі соціальної сфери, дошкільного та шкільного навчання, збереження психологічного здоров'я дітей. Адже завдяки сформованій прив'язаності, що виникла в ранньому дитинстві, встановлюється напрямок подальшого розвитку всіх пізнавальних, комунікативних і емоційних можливостей дитини. Численні форми психічних і психологічних розладів у ранньому віці можуть бути багато в чому пояснені відхиленнями у розвитку поведінки прив'язаності.

Метою статті є розкриття значення змісту та складу поняття «прив'язаність» як науково-психологічного терміну та особистісної характеристики, через проведення теоретико-методологічного аналізу вітчизняних і закордонних підходів до його сутності.

Прив'язаність можна розглядати, як процес безпосереднього формування близьких стосунків, але нас цікавить «прив'язаність» як результат, адже в ньому відбиваються ключові риси та система ставлення особистості. Це питання є важливим на сьогодні, адже останні роки зростає кількість дітей, які мають проблеми зі шкільною адаптацією, як першим етапом соціальної адаптації де кардинально змінюється вектор прив'язаності.

Не зважаючи на широкі дослідження прив'язаності закордонними та вітчизняними дослідниками не проведена чітка паралель зв'язку між особливостями батьківського ставлення до дитини та типом прив'язаності; між рівнем адаптації до шкільного життя, соціальним статусом дитини в класі та типом прив'язаності, а також взаємозв'язком прив'язаності та успішності дітей у навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Концепція прив'язаності (англ. *Attachment theory*) активно розвивається, як у теоретичній, так і в прикладній сучасній психології, розглядаючи вплив ранніх емоційних зв'язків на розвиток особистості дитини. Її засновник Джон Боулбі (John Bowlby, 1907-1990), який увів у психологію поняття «прив'язаність», розглядає це поняття (*attachment*) як підвид емоційного зв'язку, в якому почуття безпеки людини пов'язане з міжособистісними стосунками. Під прив'язаністю він розуміє інстинктивну поведінку дитини, а також будь-яку форму поведінки, результатом якої є придбання або збереження близькості з «об'єктом прив'язаності», яким зазвичай є людина, яка надає допомогу [2, С. 215].

В 1936 р. Дж. Боулбі брав участь у роботі з важкими дітьми, дана робота сприяла його інтересу до питання емоційних порушень серед дітей, що виховуються у дитячих будинках. Досліджуючи долю дітей-сиріт, які були вихованцями інтернатів, він виявив, що існує прямий зв'язок між антисоціальною поведінкою, відсутністю емпатії, порушенням здатності до побудови зрілих стосунків із соціальною депривацією у ранньому дитинстві. Боулбі передбачив, що такі діти нездатні любити, бо на ранньому етапі життя втрачають можливість міцно прив'язатися до материнської постаті. Дж. Боулбі також спостерігав подібні симптоми у дітей, які протягом деякого часу росли в сім'ях, але потім були надовго розлучені з батьками. Усвідомлення наслідків впливу прив'язаності привело до розуміння того, що коли дитина знаходиться у середовищі, в якому має місце емоційна депривація (немає значення, чи це інтернатний заклад, чи дисфункційна сім'я), то у дитини формуватиметься розлад прив'язаності, основною характеристикою якого є стійке порушення здатності до побудови близьких, емоційних стосунків з іншими людьми. Тобто, необхідною умовою збереження психічного здоров'я дітей у ранньому дитинстві є наявність емоційно теплих, близьких, надійних і тривалих стосунків з матір'ю (або особою, яка її заміщує) [2, 3].

На сьогодні дослідження прив'язаності як психологічного феномену один з провідних напрямків закордонної та вітчизняної експериментальної психології. Термін «прив'язаність» – в перекладі з англійського слова «attachment», яке є іменником від дієслова «to attach» – означає прив'язувати, з'єднувати. В українській мові існує також інший варіант перекладу слова «attachment» – прихильність, і тоді термін звучить як «теорія прихильності», але на нашу думку, як і багатьох фахівців та перекладачів, слово «прихильність» є невідповідним варіантом перекладу слова «attachment», оскільки воно не відображає сили й глибини цього зв'язку.

Розглядаючи саме термін і його визначення можна сказати, що у науковій літературі існує низка підходів до визначення прив'язаності, які дещо відрізняються від запропонованого Дж. Боулбі, але мають одну і ту ж суть. Так, відповідно до поглядів М.М. Кашапова та Л.О. Ніколаєвої психологічна прив'язаність до матері – це емоційний зв'язок, який виникає між дитиною і матір'ю (як найбільш близькою особою) у результаті довготривалих стосунків, які характеризуються стійкими, емоційно наповненими взаєминами, заснованими на задоволенні потреб у співпереживанні, розумінні, визнанні. Почуття прив'язаності до матері формується у дитини в період до трьох років і пов'язане із загальним емоційним розвитком у сімейних умовах [5, С. 116].

У медичному словнику прив'язаність трактується як розвиток перших близьких стосунків у житті дитини, найчастіше з матір'ю. Ці стосунки сприяють зменшенню її тривоги у різних ситуаціях і є основою для подальшого розвитку взаємин з іншими людьми [6, С. 1145].

У психологічному словнику під редакцією Б.Г. Мещерякова, В.П. Зінченко прив'язаність описується як термін, що використовується у дитячій психології для визначення формування (зазвичай на 2-му році) у дитини вибіркової прив'язаності до однієї або декількох осіб (перш за все, до батьків або осіб, які їх заміщують). Ця прив'язаність виражається у любові й довірі до об'єктів прив'язаності, а також у негативних емоційних реакціях на розлуку (сепарацію) з ними [7, С. 586].

Таким чином, не зважаючи на окремі відмінності у визначеннях, переважає узгодженість поглядів на основні характеристики прив'язаності, серед яких ключовим є: це вибіркові близькі стосунки з об'єктом прив'язаності (одна або декілька осіб); переважно це матір (або особа, яка її заміщує); емоційне реагування на неї; наявність відчуття безпеки, яка зумовлена об'єктом прив'язаності; формується зазвичай в перші роки життя дитини і має позитивне забарвлення.

Отже, можна визначити, що потреба в близькості, безпеці, комфорті й турботі – це потреба дорослої людини в прив'язаності, а не повернення до інфантильного способу поведінки. Збереження відносин прив'язаності протягом усього життя і відкрите вираження потреби у зв'язку з іншою людиною – це, скоріше, ознака психологічного здоров'я, ніж прояв патологічної залежності. Адже залежність – це несвобода від чого-небудь. Про формування залежності можна говорити тоді, коли якийсь об'єкт стає для людини єдиним або основним джерелом позитивних емоцій або способом запобігання негативних емоцій [13, С.1].

Так залежність, хоча і може передбачати близькість та сильний емоційний зв'язок, але ставлення до людини, яка проявляє залежність завжди має відтінок приниження, ставлення до людини, прив'язаної до когось, виражається схваленням.

Як спосіб концептуалізації збереження близькості, теорія прив’язаності Дж. Боулбі, на відміну від теорії залежності, виділяє наступні риси:

- Специфічність. Поведінка прив’язаності скерована на одну особу або вибраних осіб, переважно в порядку переваги.
- Тривалість. Прив’язаність зберігається переважно упродовж більшої частини життєвого циклу. Не зважаючи на те, що у молодості ранні прив’язаності можуть ставати слабшими і доповнюватись новими прив’язаностями, а у деяких випадках замінюватись ними, від ранніх прив’язаностей неможливо відмовитись і вони продовжують існувати.
- Емоційна заангажованість. Більшість з найбільш сильних емоцій виникають під час встановлення, підтримання, розриву і відновлення стосунків прив’язаності. Встановлення, підтримання чи збереження зв’язків переживається, як джерело безпеки. Відновлення зв’язків переживається, як радість. Загроза втрати породжує тривогу, а дійсна втрата – породжує сум, водночас, будь яка з цих ситуацій схильна викликати гнів.
- Онтогенез. У більшості немовлят поведінка прив’язаності розвивається на протязі перших 9 місяців життя. Чим більше переживань соціальної взаємодії (контактів) немовля має з важливою людиною, тим більша ймовірність прив’язаності до цієї людини. Тому будь-яка людина, яка здійснює догляд за дитиною, стає головною фігурою прив’язаності.
- Навчання. Навчання відрізнити знайоме від незнайомого є ключовим процесом у розвитку прив’язаності. А нагороди чи покарання відіграють незначну роль у цьому процесі. Тому прив’язаність може формуватись, не зважаючи на неодноразове покарання від фігури прив’язаності.
- Організація. Активація поведінки прив’язаності викликається такими зовнішніми умовами, як незнайоме оточення або люди, голод, втома і все, що може викликати страх. Умовами припинення поведінки прив’язаності є наступні: вигляд матері, її голос, і, особливо приємна взаємодія з нею (гра). Коли мати присутня чи дитина знає, де вона є, поведінка прив’язаності припиняється і дитина замість цього починає досліджувати навколишній світ. Таким чином поведінка прив’язаності відрізняється від поведінки годування, залежності чи сексуальної поведінки [19, С.4-5].

Отже, поняття «прив’язаності» та «залежності», хоча на перший погляд і є певною мірою близькі між собою, але мають ряд суттєвих відмінностей.

Враховуючи вищезазначене можна розширити сутність прив’язаності – як процесу набуття соціального та емоційного досвіду через перші стосунки з матір’ю (або особою, яка її заміщує) як бази для побудови міжособистісних стосунків протягом всього життя.

Розглядаючи елементи теорії прив’язаності зазначимо, що одним із центральних її понять є «об’єкт прив’язаності» (attachment figure), тобто та людина, до якої виникає прив’язаність. Для більшості людей такою людиною є мати, при відсутності біологічної матері її може замінити будь-яка людина, здатна встановити стосунки прив’язаності з дитиною [7, С. 140]. Надалі об’єктом прив’язаності може стати будь-яка особа (вчитель, одноліток, коханий та ін.). У зв’язку з цим виділяють первинні та вторинні об’єкти прив’язаності. Первинна прив’язаність виникає в ранньому дитинстві до матері (або особи, яка її заміщує). Вторинна прив’язаність виникає до інших людей (друзі, вчителі та ін.) Якщо первинний об’єкт прив’язаності забезпечує дитині безпеку, надійність і впевненість у своїй захищеності, то вона без ускладнень налагоджує вторинну прив’язаність.

Також слід розрізнити поняття «об’єкта прив’язаності» та поняття «значущий інший».

Поняття «значущий інший» за Г.Салліваном – це особа, яка є авторитетом для даного суб’єкта спілкування і діяльності. Крім того, під «значущим іншим» розуміється особа, що здійснила значний вплив чи призвела до певних змін індивідуальності даного суб’єкта (зіграла важливу роль в його житті). На відміну від «об’єкта прив’язаності» в число «значущих інших» можуть включатися не тільки особи, з актуального оточення індивіда, але і ті, що давно втратили з ним контакт, іноді – навіть літературні герої [9, С. 54].

Відповідно ж до поглядів Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, М.І. Лисіної, А.О. Реана якість емоційного зв’язку з первинним об’єктом прив’язаності відіграє одне з визначальних значень у розвитку почуття безпеки, довіри, здатності до сепарації дитини, які підтримують всі подальші аспекти психічного розвитку. Прив’язаність між дитиною та матір’ю (або особою, яка її заміщує) формується, навіть якщо значуща особа не є уважною і чуйною при соціальній взаємодії. Дитина не має можливості покинути непередбачені або холодні стосунки і вона повинна пристосовуватись до такого ставлення. Дж. Боулбі

виявив, що надійний емоційний зв'язок із матір'ю допомагає дитині: долати страх й занепокоєння; долати стрес; розуміти те, що вона сприймає; логічно мислити; покладатися на себе; досягти максимального інтелектуального потенціалу; розвивати гармонійні стосунки в подальшому житті. Тому збереження цього зв'язку впродовж дорослого життя є джерелом безпеки, радості та впевненості. Це своєрідне відчуття того, що близька нам людина й надалі буде для нас доступною.

Дослідники цього феномену (М.А. Василенко, К.В. Пупирьова, Л.В. Жихарева) стверджують, що без формування прив'язаності нормальний психічний розвиток неможливий; і дані лонгитюдних досліджень показують те, що сила прив'язаності помірно-позитивно корелює з соціальною адаптацією і пізнавальною активністю й у більш старшому віці. Також, виявлена динаміка зростання ненадійного типу прив'язаності дитини до матері по мірі дорослішання дітей (від 2-х до 7-ми років). Ненадійна прихильність дитини до матері ускладнює процес сепарації і сприяє передчасній (ранній) емоційній автономізації.

Поглиблюючись у характеристику прив'язаності, згідно з теорією Дж. Боулбі, можна визначити дві протилежні тенденції:

- 1) прагнення до пізнання зовнішнього світу, до ризику, до небезпеки;
- 2) прагнення до захисту та безпеки [2, 3].

Перша тенденція відводить дитину від матері в новий, невідомий світ, друга – навпаки, повертає до неї. Ці дві тенденції нерозривно пов'язані та взаємозалежні. Тому від якості прив'язаності залежить подальший розвиток всіх пізнавальних і комунікативних здібностей дитини.

Зважаючи на такі тенденції, М. Ейнсворт у своїх роботах вказувала на існування трьох типів прив'язаності, а саме [10, 11]:

1. Безпечна (надійна) прив'язаність (secure attachment) – діти засмучуються і плачуть (або не плачуть) при розлуці з матір'ю і сильно радіють, прагнуть до близькості і до взаємодії при її появі. Така поведінка дитини свідчить про надійну прив'язаність і про почуття безпеки, яке дає дитині матір.

2. Амбівалентна прив'язаність або тривожно-стійка прив'язаність (ambivalent attachment; anxious-resistant attachment) – діти дають яскраву гнівну реакцію на розлуку з матір'ю, але чинять опір у контактах з нею при зустрічі: гніваються, плачуть, не йдуть на руки, хоча явно хочуть, щоб на них звернули увагу. Така поведінка свідчить про амбівалентне, непослідовне ставлення до матері та про фактичну відсутність почуття впевненості й безпеки у дитини.

3. Уникаюча ненадійна прив'язаність (avoidant-unsecure attachment) – діти зазвичай не засмучуються і не плачуть при розлуці з матір'ю, ігнорують і навіть уникають її при зустрічі. Така поведінка дитини свідчить про відчуження та уникнення матері, про відсутність почуття прив'язаності до неї. Вони невпевнені у собі при зовнішній дуже незалежній поведінці.

Колега М. Ейнсворт Мэри Мэйн виділила четвертий тип прив'язаності – дезорганізована прив'язаність [12, С. 136]. Він характерний для дітей, що піддаються систематичному жорстокому поводженню і насильству. Діти з такою прив'язаністю поводитися дуже по-різному. Часто їм був властивий дитячий аутизм. Даний тип прив'язаності спостерігався у шизоїдних сім'ях з жорстоким поводженням, а також у сім'ях де матері страждали від депресії.

Отже, проведений аналіз дозволяє сформулювати такі **висновки**:

1. Узагальнюючи сучасні дані та теорії з вивчення прив'язаності можемо стверджувати, що у науковій літературі існує низка підходів до визначення терміну «прив'язаність», але сутність їх подібна, узагальнюючи їх ми визначили, що *прив'язаність – є результатом процесу набуття соціального та емоційного досвіду через перші взаємини з матір'ю (або особою, яка її заміщує), в яких формується адекватне сприйняття себе в системі стосунків та ефективна стратегія їх побудови, що характеризуються стійкими, емоційно наповненими взаєминами, заснованими на задоволенні потреб у безпеці, співпереживанні, розумінні, визнанні, в особистісній сфері утворюється основа до домінування і прояву емоцій позитивного спектру, зокрема любові, емпатії, довіри, зменшення тривоги; формується почуття впевненості, самостійності.*

Результатом надійної прив'язаності є становлення впевненої в собі особистості, яка проявляє довіру в стосунках з іншими людьми. А порушення цього зв'язку може призводити до асоціальних проявів особистості, з труднощами у формуванні довгострокових і продуктивних стосунків з оточенням.

2. Одним із центральних понять прив'язаності є «об'єкт прив'язаності», тобто та людина, до якої виникає прив'язаність. Для більшості людей такою людиною є мати, при відсутності біологічної матері її може замінити будь-яка людина, здатна встановити стосунки прив'язаності з дитиною. Надалі об'єктом прив'язаності може стати будь-яка особа (вчитель, одноліток, коханий та ін.), яка надалі буде задовольняти потребу в безпеці та захищеності.

3. Основними характеристиками прив'язаності є: вибіркові близькі стосунки з об'єктом прив'язаності (одна або декілька осіб); переважно це матір (або особа, яка її замінює); емоційне реагування на неї; наявність відчуття безпеки, яке зумовлене об'єктом прив'язаності; формується зазвичай в перші роки життя дитини.

4. Середовищем, у якому формується прив'язаність, є сім'я, поза сім'єю встановити її дуже складно. Для розвитку почуття прив'язаності дуже важливі перші 2-3 роки життя дитини. Цей період визначається, як критичний у формуванні прив'язаності. Дослідження вчених довели, що на формування прив'язаностей впливають не лише задоволення матер'ю базових, але й вищих потреб дитини. Тобто, найважливішим для формування прив'язаності є здатність дорослого сприймати будь-які сигнали дитини та реагувати на них. Саме тому дитина прив'язується до тих, хто швидко і позитивно реагує на її активність й ініціативу, вступає у спілкування, що відповідає настрою дитини. Сприяють розвитку прив'язаності ніжність дорослого, доброзичливість, підтримка та підбадьорювання дитини тощо.

5. Порівняльний аналіз ключових понять дозволяє стверджувати:

– сутнісну відмінність понять «прив'язаність» та «залежність», адже потреба в близькості, безпеці, комфорті й турботі – це потреба людини в прив'язаності, а не повернення до інфантильного способу поведінки. Збереження ставлення прив'язаності протягом усього життя і відкрите вираження потреби у зв'язку з іншою людською істотою – це, скоріше, ознака психологічного здоров'я, ніж прояв патологічної залежності.

– у поняттях «об'єкт прив'язаності» та «значущий інший» визначено, що число «значущих інших» можуть включатися не тільки особи, з актуального оточення індивіда, але і ті, що давно втратили з ним контакт, іноді – навіть літературні герої, в той час як «об'єкт прив'язаності» є реальною особою, а його система ставлень відбивається на психологічному розвитку особистості протягом всього життя.

6. У плані впливу прив'язаності на розвиток, можна стверджувати:

– прив'язаність, хоча і найбільш виражена в ранньому віці, але впливає на якість побудови соціальних відносин протягом всього життя, тобто образ матері (або особи, яка її замінює), що інтеріоризується, створює внутрішній ресурс і додаткову стійкість у подальшій соціальній адаптації;

– маючи надійний об'єкт прив'язаності в ранньому дитинстві діти ростуть упевненими в собі, мають стабільну високу самооцінку, покладаються на власні сили, а також проявляють довіру в стосунках з іншими людьми. Вони здатні допомагати самим собі та, у випадку потреби, гідно приймати допомогу з боку інших людей.

Отже, теорія прив'язаності визначає особливості соціально-емоційного розвитку, та має значення для практичного застосування у галузі соціальної сфери, дошкільного та шкільного навчання, збереження психологічного здоров'я дітей. Адже завдяки сформованій прив'язаності, що виникла в ранньому дитинстві, визначається подальший розвиток всіх пізнавальних, комунікативних і емоційних можливостей дитини. Перспективою подальшого нашого дослідження є вивчення динаміки адаптації до школи дітей з різним типом сімейно-родинної прив'язаності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смирнова Е.О., Радева Р.Е. Развитие теории привязанности (по материалам работ П.Криттенден). Вопросы психологи, 1999. № 1. С. 105-116.
2. Боулби Дж. Привязанность / пер. с англ. Н.Г.Григорьева, Г.В. Бурменская Москва: Гардарики, 2003. 480 с.
3. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей / пер. с англ. В.В. Старовойтова. 2-е изд. .Москва: Академический Проект, 2004. 232 с.
4. Николаева Л.А. Взаимосвязь типов психологической привязанности супругов к матери и их конфликтного поведения / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук: 19.00.05/ Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова, 2008. 26 с.
5. Николаева Л.А. Социально-психологическая характеристика привязанности / Проблемы социальной психологии личности: Межвузовский сборник научных статей. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2005. Вып. 2. С. 114 - 120.

6. Энциклопедический словарь медицинских терминов / под. ред. Б.В. Петровского. // в 3-х томах. Москва: Советская Энциклопедия, 1983-1984 г. 1424 с.
7. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б. Г Мещерякова. 4-е изд., дополн. и испр. Москва: АСТ, СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. 868 с.
8. Смирнова Е.О. Теория привязанности: концепция и эксперимент. Вопросы психологии. 1995. № 3. С. 139-151.
9. Головін С.Ю. Словник практичного психолога. Мінск: Харвест, 1998, с. 184.
10. Ainsworth M.D. Mother-infant attachment / J. Amer. Psychol., 1979. V. 11. P. 67-104.
11. Ainsworth M., Blehar M., Waters E., Wall S. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Oxford, England: Lawrence Erlbaum; 1978.
12. Main M, Solomon J. Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth strange situation. In: Greenberg MT, Cicchetti D, editors. Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention. Chicago: University of Chicago Press; 1990. pp. 121–160.
13. Психологічна залежність. Енциклопедія практичної психології. Психологіс. URL: http://psychologis.com.ua/psihologicheskaya_zavisimost.htm
14. Авдеева Н.Н., Хаймовская Н.А. Развитие образа себя и привязанностей у детей от рождения до трех лет в семье и доме ребенка. Москва: Смысл, 2003. 152 с
15. Авдеева Н.Н. Особенности материнского отношения и привязанность ребенка к матери. Психологическая наука и образование. 2006. № 2. С.82-91.
16. Пушкарева Т.Н. Основы и клиническое значение материнской привязанности. Семейная психология и семейная психотерапия. № 1. 2003. С. 89-106.
17. Green J., Goldwyn R. Annotation: Attachment disorganization and psychopathology: new findings in attachment research and their potential implication for developmental psychopathology in childhood // The journal of Child psychology and psychiatry. 2002. V. 43, N. 7. P. 835 - 846.
18. Prior V., Glaser D. Understanding Attachment and Attachment Disorders: Theory, Evidence and Practice. Jessica Kingsley Publishers, 2006. 288 p.
19. Верешко О., Лапіна М. Прив'язаність – життєво важливий зв'язок. URL: <https://docplayer.net/63823117-Priv-yazanist-zhittievo-vazhliivy-zv-yazok.html>
20. Жихарева Л.В. Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку : дисертація кандидата психологічних наук : 19.00.07 / Національна академія педагогічних наук України інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2016. 196 с.

REFERENCES transliterated

1. Smirnova E.O., Radeva R.E. Razvitie teorii privjazannosti (po materialam rabot P.Krittenden) [The development of the theory of attachment (based on the work of P. Crittenden)]. Voprosy psihologii, 1999. № 1. S. 105-116.
2. Boulbi Dzh. Privjazannost' [Attachment]/ per. s angl. N.G.Grigor'eva, G.V. Burmenskaja Moskva: Gardariki, 2003. 480 s.
3. Boulbi Dzh. Sozdanie i razrushenie jemocional'nyh svjazej [Creating and breaking emotional bonds] / per. s angl. V.V. Starovojtova. 2-e izd. .Moskva: Akademicheskij Proekt, 2004. 232 s.
4. Nikolaeva L.A. Vzaimosvjaz' tipov psihologicheskoj privjazannosti suprugov k materi i ih konfliktного povedenija [The relationship of the types of psychological attachment of spouses to the mother and their conflict behavior] / Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata psihologicheskix nauk: 19.00.05/ Jaroslavskij gosudarstvennyj universitet im. P.G. Demidova, 2008. 26 s.
5. Nikolaeva L.A. Social'no-psihologicheskaja harakteristika privjazannosti [Socio-psychological characteristics of attachment] / Problemy social'noj psihologii lichnosti: Mezhvuzovskij sbornik nauchnyh statej. Saratov: Izd-vo Saratovskogo universiteta, 2005. Vyp. 2. S. 114 - 120.
6. Jenciklopedicheskij slovar' medicinskih terminov [Encyclopedic Dictionary of Medical Terms] / pod. red. B.V. Petrovskogo. // v 3-h tomah. Moskva: Sovetskaja Jenciklopedija, 1983-1984 g. 1424 s.
7. Psihologicheskij slovar' [Psychological dictionary] / pod red. V.P. Zinchenko, B. G Meshherjakova. 4-e izd., dopoln. i ispr. Moskva: AST, SPb.: Prajm-Evroznak, 2008. 868 s.
8. Smirnova E.O. Teorija privjazannosti: koncepcija i eksperiment [Attachment Theory: Concept and Experiment]. Voprosy psihologii. 1995. № 3. S. 139-151.
9. Golovin S.Ju. Slovník praktičnogo psihologa [Practical Psychologist Dictionary]. Minsk: Harvest, 1998, s. 184.
10. Ainsworth M.D. Mother-infant attachment / J. Amer. Psychol., 1979. V. 11. P. 67-104.
11. Ainsworth M., Blehar M., Waters E., Wall S. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Oxford, England: Lawrence Erlbaum; 1978.
12. Main M, Solomon J. Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth strange situation. In: Greenberg MT, Cicchetti D, editors. Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention. Chicago: University of Chicago Press; 1990. pp. 121–160.
13. Psihologična zalezhnist' [Psychological dependence]. Enciklopedija praktičnoї psihologii. Psihologis. URL: http://psychologis.com.ua/psihologicheskaya_zavisimost.htm
14. Avdeeva N.N., Hajmovskaja N.A. Razvitie obraza sebja i privjazannostej u detej ot rozhdenija do treh let v sem'e i dome rebenka [Development of self-image and affection in children from birth to three years in the family and the child's home]. Moskva: Smysl, 2003. 152 s
15. Avdeeva N.N. Osobennosti materinskogo otnoshenija i privjazannost' rebenka k materi [Features of maternal attitudes and affection of the child to the mother]. Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. 2006. № 2. S.82-91.
16. Pushkareva T.N. Osnovy i kliničeskoe značenie materinskoj privjazannosti. [The basics and clinical significance of maternal affection] Semejnaja psihologija i semejnaja psihoterapija. № 1. 2003. S. 89-106.

17. Green J., Goldwyn R. Annotation: Attachment disorganization and psychopathology: new findings in attachment research and their potential implication for developmental psychopathology in childhood // The journal of Child psychology and psychiatry. 2002. V. 43, N. 7. P. 835 - 846.
18. Prior V., Glaser D. Understanding Attachment and Attachment Disorders: Theory, Evidence and Practice. Jessica Kingsley Publishers, 2006. 288p.
19. Vereshko O., Lapina M. Priv'jazanist' – zhittevo vazhliivij zv'jazok [Attachment is a vital connection] . URL: <https://docplayer.net/63823117-Priv-yazanist-zhittievo-vazhliivij-zv-yazok.html>
20. Zhihareva L.V. Psihologichni osoblivosti prihil'nosti do materi u ditej doskil'nogo viku [Psychological features of attachment to mother in preschool children] : disertacija kandidata psihologichnih nauk : 19.00.07 / Nacional'na akademija pedagogichnih nauk Ukraïni institut psihologii imeni G.S. Kostjuka. Kiïv, 2016. 196 s.

УДК 364.64:614.253.4

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-2-16-04>

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я

Т.М.Горбашченко

викладач кафедри психології НПУ імені М.П. Драгоманова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2567-7726>

g.tetiana@ukr.net

Горбашченко Т.М. Особливості міжособистісної взаємодії студентів з обмеженими можливостями здоров'я. В статті представлені результати емпіричного дослідження особливостей взаємостосунків у комунікативній взаємодії студентів з обмеженими можливостями здоров'я, проведеного на базі Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” та вечірнього факультету НПУ імені М.П. Драгоманова. Здійснено порівняльний аналіз особливостей досліджуваного явища на двох групах студентів – з обмеженими можливостями здоров'я та практично здорових студентів різних спеціальностей. Результати дослідження свідчать про те, що негативні особистісні риси можуть бути властивими не тільки студентам з обмеженими можливостями здоров'я з різними нозологіями захворювань, але й багатьом іншим. Відмінність у них полягає лише в ступені їх вираженості, стійкості та ймовірності виникнення. Окреслено подальші перспективні досліджень.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, адаптивна та екстремальна поведінка, конфлікт, типи відношення до людей, самоприйняття, прийняття інших.

Gorbashchenko T.M. Peculiarities of the interpersonal interaction of students with disabilities. The article presents the results of an empirical research of relationships peculiarities in the communicative interaction of students with disabilities, conducted on the basis of the Open international university of human development "Ukraine" and the evening faculty of NPU named after M.P. Drahomanov. A comparative analysis of the peculiarities of the studied phenomenon was carried out in two groups of students - with disabilities and practically healthy students of different specialties. A comparison of the results of the research of two groups of students revealed that negative personality traits can be inherent not only for students with disabilities with different nosologies of diseases, but also many others. The difference between them is only in the degree of their severity, stability and probability of occurrence. It is revealed that such a result, a general set of negative traits, can be caused by various reasons, which most likely indicate an indirect influence of many factors on the development of a student's personality. These problems in students can be different: in their intensity and time characteristics, duration, degree of representation in the human mind (more aware and unconscious), by the impact on the personality (constructive, developing, indifferent, destructive, inhibitory, critical, psycho-traumatic, pathogenic) and others. Dominant, both negative and positive trends in attitudes towards persons with disabilities have been identified. They are perceived by the majority as clever, resourceful, interested in the learning process and friendship, ready to help in difficult situations. It is concluded that the success of becoming positive communicative interaction, self-realization and psychological well-being of students, in particular with disabilities, are determined by their desire for self-development and disclosure of their potential, assessment of their own personal resources as enough to achieve success and for full perception the path of life, which includes the presence and realisticness of life goals. Perspectives for future researches are outlined.

Keywords: communicative interaction, adaptive and extreme behavior, conflict, types of attitudes towards people, self-acceptance, acceptance of others.